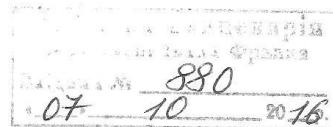

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію
СОДОМОРИ ПАВЛА АНДРІЙОВИЧА
« СИСТЕМА ТЕРМІНІВ ТОМИ З АКВІНУ ТА ЇЇ РЕЦЕПЦІЯ В
УКРАЇНСЬКОМУ ФІЛОСОФСЬКОМУ КОНТЕКСТІ (на матеріалі «Суми
теології» та «Суми проти поганя») (Львів , 2016, 410 с.), подану на
здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю
09.00.05 – історія філософії.

Трансформація української історико-філософської думки в філософський простір європейського демократичного мислення відбувається, з одного боку, ломкою попередніх типів філософського світопояснення, з іншого - утвердженням смыслів філософських концепцій попередніх епох в контексті їх новаторської інтерпретації. Оскільки вже на перших сторінках (с.8-9) власного тексту дослідження Павло Андрійович заявляє, що мета його роботи полягає в осмисленні значення для України філософської спадщини сколастичної лінії розвитку середньовічної гносеології, онтології, моралі в особі Томи Аквінського, то його дисертація виконана в межах актуальних та пріоритетних напрямків розвитку світової та вітчизняної історико-філософської науки.

Ціннісний зміст даного дослідження безсумнівний, бо зоріентоване воно на встановлення відповідної історичної правди як об'єктивної істини в конкретному питанні її філософського розгляду. В свій час П.В.Копнін говорив, що гносеологічна проблематика стягується до істини як до свого фокуса. Бо саме в істині проявляється відношення, причому суперечливе, до можливості дослідника пізнати минуле і дати суспільству про це минуле об'єктивне знання. Істина є системоорганізуючий принцип об'єднання розрізнених історично фрагментів розвитку предмета філософії в єдине, універсальне ціле. І вже в історичному дослідженні гносеологічна

істина конкретизується в історичну правду. Сама ж історична правда, яку демонструє нам дисертант, базується не тільки на авторському тлумаченні власне філософських текстів Томи Аквінського, а й на осмисленні нашим дисертантом різноманіття історико-культурологічних, філософських інтерпретацій іншими дослідниками спадщини цього середньовічного мислителя.

Тому, при всьому різноманітті існуючих моделей методологічного ландшафтіу історико-філософської науки дисертант досить ясно і чітко засвідчив теоретико-методологічну позицію власного аналізу (с. 9 дис.), правильність обрання якої для заявленої теми дослідження крок за кроком аргументовано доводив усім ходом розкриття ролі середньовічної схоластичної філософії в особі Томи Аквінського у становленні західноєвропейської культури та цивілізації та розкривав її теоретико-практичну значимість для України зокрема. Саме про таку скрупульозність послідовних інтелектуальних дій дослідника Содомори П.А. із застосуванням ним загальнонаукових принципів історизму, системності та світоглядного плюралізму (с.9 дис.) свідчить текст дисертації з першого розділу по четвертий. Подібне знаходимо в тексті автореферату та у фахових публікаціях (монографії і статтях). Тому теоретично вдалим є виклад у дисертації його власної авторської концепції феномену рецепції схоластичної думки Т.Аквінського історично різними філософськими теоріями.

Ми знаємо, що суспільні уявлення про філософську здатність пізнавати істину, тобто фіксувати в пізнанні та знанні історичну правду, вбирають досвід вивчення конкретного різноманіття світу і перетворюють таке вивчення в складову незворотної еволюції уявлень людини про світ в цілому. Процедура пізнання йде через механізм коло-спіральних пізнавальних актів суб'єкта, повертаючись з майбутнього в теперішнє через минуле, і навпаки. Незворотність є вторгнення минулого і

майбутнього в теперішнє. Проте кінцева мета завжди обумовлена майбутнім, мета є суб'єктивним образом майбутнього. І ми читаемо в дисертації, що одним із завдань мети дослідження є осмислення духовних передумов становлення самого схоластичного філософування в контексті європейської культури розуміння Середніх віків. Тобто, дисертант прагне не заперечити, знищити, стерти, піддати анігіляції укладену філософську і наукову традицію визнання домінантності давньогрецької культури та філософії як «інтелектуальної колиски пізнання» всієї Європи. Навпаки, згідно діючого закону подвійного заперечення він прагне наповнити історичну правду-знання новим баченням логіки розвитку європейської культури і цим збагатити також вітчизняне історико-філософське знання про європейську філософську культуру мислення. Я маю на увазі свідчення нашого дисертанта щодо позитивного впливу Аристотеля на формування філософсько-теологічного світогляду Томи Аквінського (с. 24, 133, 145, 154-156-163 та ін.). Причому, дисертант обґрунтовано заперечує в другому розділі міркування деяких дослідників щодо того, що, начебто, система Томи Аквінського є «дзеркальним відображенням» системи Аристотеля. І не просто заперечує, а наголошує на новаторстві середньовічного філософа. Так, в розділі другому, дисертант прагне показати, що Тома Аквінський застосовує базові категорії філософії Аристотеля для обґрунтування християнської світоглядної доктрини європейської цивілізації, зокрема, при наведенні доказів існування Бога. Також дисертант засвідчує схвальне ставлення Томи Аквінського до різноплановості розгляду категорій «буття», «матерія» в філософських системах розуміння мисlitелем істинного на той період змісту даних категорій філософії і теології.

Наш дисертант обрав для підтвердження своєї наукової гіпотези та реалізації мети дослідження загальновідомі, хоч і недостатньо вивчені у філософському сенсі тексти, в яких зосереджена філософська мудрість

Томи Аквінського, про що свідчить також обширна кількість використаної автором дисертації інтерпретаційної зарубіжної літератури, неперекладеної в Україні. І в цьому його науковому підході до вибору конкретних текстів проявляється відповідна мужність його інтелектуального виклику деякій схематичності пануючих уявлень про історичну роль середньовічної схоластики в розвитку західноєвропейської культури. Тобто, його дисертація є класичний прояв адогматизму в філософсько-культурологічному сенсі і аж ніяк не інтелектуальна авантюра. Хоч, слід визнати, що люба інновація завжди несе на собі відбиток авантюризму, і це закономірно, бо інакше не було б розвитку науки та прирошення нового знання.

Текст, як соціальна субстанція, є однією із найважливіших ознак гуманітарного знання сучасності. Він визначив мовознавчу, філософську і культурологічну парадигму ХХ і початку ХХІ століття. Відбулось це завдяки так званому «лінгвістичному перевороту», коли мова і мовлення стали проголошуватись чи не єдиним механізмом текстотворення. Згадаймо Бахтіна Михайла Михайловича, який писав про те, що, там, де немає тексту (письмового чи усного), там немає об'єкта для дослідження і мислення, або розмисли Потебні про мову і слово. Текст є первинна даність всього гуманітарно-філологічного і філософського знання, бо він є прояв суб'єктивного відображення об'єктивного світу. Текст тільки тоді текст, коли він є текст культури, істинний, сакральний, і навіть в закодованому вигляді розкриває найглибинніші зізнання його автора. Текст у культурологічному сенсі як мовленнєве утворення може мати позаситуативну цінність завдяки тим смислам, які містяться в тому чи іншому тексті. Бо ж не всякий текст є текстом культури чи філософським текстом.

Оскільки смисл багатьох давніх текстів вже був забутий в IV ст. н.е., то виникає потреба саме інтерпретації цих текстів усіма доступними

засобами. І вже для стойків, що спеціально цікавились ранньою філософською думкою, наприклад, алегорія стає науковою проблемою. Тоді і зароджується герменевтика як прообраз сучасної герменевтики. Тому не дивно, що наш дисертант цілком закономірно також застосовує герменевтичний метод аналізу відповідних текстів. І всі його герменевтичні міркування центровані навколо категорії і методу розуміння заявлених ним для розгляду текстів. На мою думку, автор дисертації спрощував у схемі так званої універсальної герменевтики як процесу осягнення смыслового наповнення тексту, розуміння аналізуемого тексту не як формальне теоретичне пізнання, а як духовне його переживання (Ф.Шлеєрмакер), як особистісне «проживання» змісту тексту. Про це свідчить навіть психоемоційний фон міркувань дисертанта, яким просякнутий весь текст його дослідження.

Безумовним творчим дослідницьким успіхом дисертанта є його вдале входження через аналіз філософсько-теологічних текстів Томи Аквінського в проблему розкриття сутності інтерпретації текстів як загальної проблеми філософії науки. Вже В.Шлеєрмакер заявляє, і не тільки він, що інтерпретації тексту поєднують в собі мову, сам текст та мислення, як автора (в нашему випадку Томи Аквінського) так і його творчого читача (в нашему випадку Содомори П.А.). А розкриття дисертантом авторського задуму Томи Аквінського про істинне значення буття (розділ 2) та людських можливостей його пізнання (розділ 3), моральний зміст та мету цього пізнання (розділ 4) свідчить про адекватну розмислам середньовічного мислителя їх інтерпретацію дисертантом, отже і про новий етап розуміння закладеного в текстах Томи сакрального смыслу, важливого для формування у сучасного українського світосприйняття європоцентристських демократичних цінностей. Дисертант продовж усього тексту дослідження підкреслює соціальний

смисл роздумів Томи Аквінського і зосереджує значну увагу цій проблемі в четвертому розділі дисертації

В умовах безперервних дискусій навколо проблеми значення знаку ми бачимо аналітико-синтетичною операцією інтелекту нашого дослідника-дисертанта принцип аналогії на основі конкретних методологічних установок, які визначені метою та завданнями дослідження Павла Андрійовича. Із тексту дослідження нам відомі ці методологічні установки. Однак, важливим є також надійність перекладу самих першоджерел, тобто мовленнєва істинність перекладеного тексту, окремих слів, понять, термінів, які розтлумачує дисертант у своїй роботі. Причому на об'єктивність перекладеного змісту, його ідентичність оригінальному тексту дисертант наполегливо, аргументовано і послідовно всім змістом власного дослідження зосереджує нашу увагу вже з розділу первого дисертації. (На таку методологічну установку застосування відповідного понятійно-категоріального апарату звертав, наприклад, філософ Нового часу Г.Лейбніц). Акцентують увагу на цьому і сучасні українські історики філософії О.Александрова, І.Бичко, В.Горський, В.Гусев, Заїченко, С.Пролеев, В.Петрушов, М.Ткачук, О.Хома, В.Ярошовець та інші.

В семантичній структурі любої мови можна виділити множину семантичних компонентів чи семантичних ознак, із яких складаються лексеми даної мови і які можуть мати універсальний характер, і які вже Готфрід Лейбніц називав «універсальним алфавітом людської думки». В дисертації також розкривається така мовна універсалія, якою у Томи Аквінського є категорія «відношення» і яка проявляє себе опосередковано потоком розмислів мислителя. Петро Андрійович усім ходом власного дослідження показує, що дана філософська категорія притаманна системі мови (термінів) Томи Аквінського, бо відношення є невід'ємною частиною мовленнєвих елементів, їх властивостей, і одночасно засобом їх

організації, об'єднання в системи термінів. Над таким творчим завданням працював середньовічний філософ. І дисертант, продовж всюого свого дослідження розкривав його задум збудувати філософську логіку як загальну теорію виведення існування Абсолюта, Деміурга, Творця світу, тобто Бога. Тому ми бачимо із тексту дисертації, як плідно середньовічний мислитель працював над структуруванням відношень універсуму. Дисертант скрупульозно, із застосуванням елементів компаративного аналізу системи мислителя та її співвідносності із іншими філософськими системами самою структурою дисертації від розділу першого по четвертий, включаючи і висновки, засвідчив запропоновану через систему термінів Томою з Авіну процедуру логічного доказу онтологічно різнопідного світу та існування Бога.

Любому носієві мови властиво знайти асоціативні зв'язки між звучанням слова (терміну) і значенням цього слова. Тома Аквінський також звертав увагу на зв'язок між звуком та значенням тих термінів, які складали його філософську систему. І це проявляється в аналізі середньовічним мислителем принципу віри як туги за прекрасним, хоч і віртуальним, світом, віри як засобу поєднання тлінного і вічного, творчості пізнання сутності Бога, віри як межі між реальним та ірреальним. Завдяки вірі в одиничному усвідомлюється тотальність та вища єдність двох полюсів мисленнєвої діяльності, якими виступають Бог і світ. Звісно, термін «віра» є частиною висловлювань і представляє собою інтенцію душі. Така психічна інтенція вивчається згідно схоластів логікою і то в контексті семантики. Люба філософська система-текст має свій емоційний тембр, яким здійснює вплив на читача, зосереджує його пізнавальну увагу на значимості віри в житті конкретної людини.

Принципова особливість системи Томи Аквінського в тому, що категорії в ній виділяються як граматичні і семантичні одиниці природної мови. Павло Андрійович прагнув розкрити той напрямок логічного

дослідження Томи Аквінського, який зорієнтований на зрозуміння семантичних основ формально-логічного знання, засвідченого Томою Аквінським та на застосування цієї теорії середньовічним мислителем для експлікації світоглядних понять у відношенні «людина-світ». Павло Андрійович досяг свого дослідницького задуму.

Я не можу бути згідним лише із міркуванням, яким Ви, шановний Павле Андрійович, вказуєте на присутність у Томи Аквінського «нульового ступеня експресивності», чи «відсутність образності лексичних одиниць» (с.361 дис.). Система середньовічного схоласта також має свій емоційний тембр, яким через тлумачення ролі віри здійснює вплив на читача, зосереджує його пізнавальну увагу на осягненні божественних істин. І вбачати в Томі Аквінському представника лише чистого, філософсько-теологічного інтелектуалізму, релігійного раціоналіста без емоційності, значить обмежувати змістовне багатство думки не тільки даного мислителя а й всієї схоластики загалом. Можу висловити припущення, що на базі схоластики, зокрема і системи Томи Аквінського, пізніше вибудовувались цілі філософські системи (етична система І.Канта чи всеохоплююча система Гегеля). Для дисертації також характерно вдале співвідношення власне філософсько-теоретичного аналізу системи знаків Томи Аквінського та їх символічного змісту із узагальненням матеріалів семіотики.

Підсумовуючи сказане, також зазначаю, що до безсумнівних здобутків рецензованої дисертації є ясна і чітка оцінка в ній загального стану в Україні перекладної діяльності зарубіжної філософської літератури.

Констатуючи актуальність та глибоку наукову цінність дисертаційної роботи Содомори Павла Андрійовича, висловлю деякі зауваження та побажання, що є доповненням до тих, які попередньо висловлювались мною у виступі. Зазначу, що всі вони викликані не стільки

незгодою з концептуальною позицією дисертанта щодо філософії Томи Аквінського, скільки праґненням лише прояснити деякі аспекти дослідження:

1. Сам текст дисертації значно збагатився б, якби її автор заклав у його зміст як окрему змістовну логічну одиницю тексту тлумачний словник тих термінів і понять, які він застосовує для вирішення власних дослідницьких завдань, і які ще не мають науково визнаного функціонального статусу в категоріальному апараті історико-філософської науки українського соціуму, і не тільки в історії філософії. Мова йде про терміни «пересмництво», «тяглість», «сигніфікат», «супсетивність» та інші поняття, якими наповнений зміст дисертації чи термін «Передвідродження» (стор. 29 автореферату), однак, окрім згадки про них (висновки розділу першого) в контексті тлумачення їх сучасною мовою науки автор не дав. Навіть сам термін «рецепція» попри його згадку і в висновках і в розділах дисертації (с.10, 16 та ін.) не отримав відповідного, з боку дисертанта, чіткого наукового визначення на рівні дефініції, ні в тексті дисертації, ні в авторефераті, ні в монографії. (Хіба що я щось пропустив при знайомстві із науковими напрацюваннями Павла Андрійовича). І це при тому, що цей термін, хоч інтенсивно застосовується теперішніми західноєвропейськими дослідниками історичного минулого, і не тільки в філософії, і продукується деякими українськими мислителями історії філософії, все ж не має ще загальноприйнятого, тобто універсального тлумачення сьогоденням вітчизняної і зарубіжної філософії. Тому введення любого нового терміну в науковий оборот філософії, чи історії філософії, навіть якщо він інтенсивно продукується в інших гуманітарних науках, наприклад, філології, вимагає від автора, який його застосовує, досить чіткого і ясного тлумачення в тексті його роботи.

2. Надіюсь, що автор дисертації надалі у своїй науковій творчості не обмежиться лише аналізом рецепції системи термінів Томи Аквінського середовищем філософів відповідного століття Києво-Могилянської Академії та епізодичними вкрапленнями про подібні наративи деяких згадуваних в дослідженні сучасних українських філософів і значно розшириТЬ поле критичного аналізу даної проблеми у сучасній вітчизняній історико-філософській науці.

3. Не можу бути згідним стосовно визнання дисертантом спорідненості значень понять (у дисертанта вони – терміни) як-от «передбачливість», «призначення» із поняттями «випадковість» чи «свобода». (розділ 2, с.357 тексту дисертації). Доречно було б уточнити в тексті, про яку (морфологічну, формально-логічну чи змістовну спорідненість), цих слів йде мова.

Щодо змістовного навантаження цих понять, то воно не співпадає. Передбачливість як зрозуміння, сприйняття та використання конкретної закономірності не може співпадати із випадком. Випадок, оказя, звісно, є також своєрідний прояв об'єктивної необхідності, закономірності, але один із таких її проявів, що в релігійній філософії та й в теології інтерпретується поняттям «чудо». З цією метою і виник такий напрямок в релігійній філософії, який прийнято називати оказіоналізмом. Зазначу лише, що досить глибокий аналіз випадку як чуда засвідчив Нікола Мальбраниш - представник Конгрегації Ораторії Ісуса в 17 столітті. Поза релігійною інтерпретацією випадок часто іменують терміном «зіткнення обставин», які невідомі суб'єкту цього випадку. А передбачливість лише суб'єктивне сприйняття випадку як елементу необхідності. І нічого іншого.

4. В тексті дисертації Павло Андрійович не зазначив позитив методологій історико-філософського дослідження т.з. «шістдесятників», які розроблялись і розробляються поряд із сучасними українськими львівськими колегами (про них Ви Павле Андрійовичу пишете), скажімо,

київськими (про декого з них Ви також пишете) і які, не суперечать, для прикладу, методологіям представників трьох етапів школи «Анналів», або представників Львівсько-Варшавської школи (наприклад, того ж Т.Котарбинського). Ну і що з того, що одну із таких розробок в Україні заявлено представниками т.зв. філософського «червоного позитивізму» в другій половині ХХ ст., але вона працює і буде працювати надалі в історико-філософських і не тільки в історико-філософських дослідженнях філософії ХХІ століття. Тому я не згідний із думкою дисертанта, що не було реальної можливості опрацьовувати схоластику в радянський період розвитку української філософії. Звісно, такі напрацювання мають ідеологізований підtekст, але ж вони є. Вважаю, що відсутність згадки про цей аспект методології історико-філософської науки у українському полі досліджень є відповідним упущенням автора рецензованої дисертації. Доречно також зазначити, що вже в самій назві підрозділу 1.2. дисертації її автором нечітко визначено, про теоретико – методологічні засади дослідження кого – Томи з Аквіну чи Павла Андрійовича, йдеться в змісті цього розділу (також стор. 9 автореф.).

Завершуючи свій виступ ще раз підkreślую, що наведені зауваження мають рекомендаційний характер і не заперечують глибини наукової новизни дисертаційного дослідження Содомори Павла Андрійовича.

Також звертаю Вашу увагу, шановні члени спеціалізованої Вченої Ради і на високий рівень апробації результатів дисертаційної роботи, яка була здійснена виступами автора на всеукраїнських наукових та міжнародних конференціях, організованих провідними ВНЗ та науковими установами України.

Загалом дисертація Содомори Павла Андрійовича «Система термінів Томи з Аквіну та її рецепція в українському філософському контексті (на матеріалі «Суми теології» та «Суми проти поган»)» є завершеним,

виконаним на такому теоретичному рівні дослідженням, яке засвідчує високу наукову кваліфікацію його автора. Новаторські положення дисертації повною мірою викладені у монографіях, статтях, зміст автореферату відображає зміст дисертації. Дисертація відповідає науковій спеціальності 09.00.05 - історія філософії, має важливе наукове значення та виконана відповідно до вимог пп.10.12.13 «Порядку присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», Затвердженого Постановою Кабінету міністрів України №567 від 23 липня 2013 р. Автор дисертації «Система термінів Томи з Аквіну та її рецепція в українському філософському контексті (на матеріалі «Суми теології» та «Суми проти поган») Содомора Павло Андрійович заслуговує присудження йому наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.05 –історія філософії.

Офіційний опонент, доктор філософських наук,

зав. кафедри українознавства і філософії

Тернопільського національного технічного

університету імені Івана Пулюя

Довгань А.О.

Вчений секретар Тернопільського

національного технічного університету

імені Івана Пулюя, доцент

Крамар Г.М.

